

Fakulteten för
Samhälls- och livsvetenskaper

Susanne Bredberg

Förskolebarn i sorg

Krishantering i förskolan

Preschool children in grief

Managing crises in preschool

Examensarbete 10 poäng
Läroprogrammet

Datum: 2007-01-18
Handledare: Anders Österberg

Abstract

The purpose of this essay is to investigate what preschool teachers know about children in crisis and how to manage crisis. It's also about what children in preschool understand about death. Literature studies have been made to get a better idea about what to do when you are in the middle of a crisis situation and to find out how children react when they are in grief. Four preschool teachers have been interviewed from two different preschools and three children at the same preschool. The interviews show their knowledge about preschool children in crisis and how to deal with the crisis. The interview with the children shows if they have any experience with death and if they know it's final.

The result shows that there is some knowledge among the preschool teachers about crisis and how to deal with them, but they don't think that you can get enough knowledge. When it comes to the children they have had some experience with deaths and they are aware of that when you die it's final.

Keywords: Preschool children, crisis, grief, educationalist

Sammandrag

Syftet med uppsatsen är att undersöka vilka kunskaper pedagoger i förskolan har när det gäller barn i kris och krishantering. Syftet är även att se vad förskolebarn har för uppfattning om döden. För att få reda på det har jag studerat litteratur och gjort intervjuer med fyra pedagoger på två olika förskolor och tre barn på samma förskola. Intervjuerna med pedagogerna visar kunskapen om förskolebarn i kris och krishantering. Intervjuerna med barnen visar om de har erfarenhet av döden och om de vet att den är slutgiltig. Resultatet jag kom fram till är att det finns viss kunskap hos pedagogerna när det gäller kris och krishantering inom förskolan. När det gäller barnen så har de erfarenheter av dödsfall i sin närhet och de är medvetna om att döden är slutgiltig.

Nyckelord: Förskolebarn, kris, sorg, pedagog

Innehållsförteckning

<u>1 Ämnesval</u>	1
<u>1.1 Bakgrund</u>	1
<u>1.2 Avgränsningar</u>	2
<u>1.3 Begreppsdefinition</u>	2
<u>1.4 Syfte</u>	2
<u>1.5 Frågeställning</u>	2
<u>1.6 Disposition</u>	3
<u>2 Forskningsläge</u>	4
<u>2.1 Förskolebarns förståelse om döden</u>	4
<u>2.2 Att tala med små barn om döden</u>	5
<u>2.3 Förskolebarns första reaktion</u>	6
<u>2.3.1 Vanliga efterreaktioner</u>	7
<u>2.4 Förskolebarns bearbetning av sorg</u>	8
<u>2.5 Beredskapen på förskolan måste skapas</u>	9
<u>3 Metod</u>	11
<u>3.1 Urval av material</u>	11
<u>3.2 Undersökningsurval</u>	11
<u>3.3 Datainsamlingsmetod och procedur</u>	11
<u>3.4 Reliabilitet</u>	13
<u>3.5 Validitet</u>	13
<u>4 Litteraturgenomgång</u>	15
<u>4.1 Den vuxnes roll</u>	15
<u>4.2 Konsekvenser om man inte hjälper ett barn i kris</u>	16
<u>4.3 Viktigt som pedagog att samarbeta med hemmet</u>	17
<u>4.4 Att vara förberedd när det värsta händer</u>	17
<u>5 Resultat</u>	19
<u>5.1 Intervju med pedagoger inom förskolan</u>	19
<u>5.2 Sammanfattande resultat av undersökning med pedagoger</u>	24
<u>5.3 Intervju med barn</u>	25
<u>5.4 Sammanfattande resultat av undersökning med barn</u>	26
<u>6 Diskussion</u>	27
<u>6.1 Resultatdiskussion</u>	27
<u>6.2 Slutsatser av diskussion</u>	29
<u>6.3 Framtida forskning</u>	30

Referenser

Bilaga 1

1 Ämnesval

Jag har valt att skriva om hur man kan hjälpa barn inom förskolan som har hamnat i olika krissituationer. Första gången jag verkligen tänkte på krishantering inom förskolan var 2004 när tsunamin inträffade. Det var många barn som på ett eller annat sätt var drabbade. De förlorade syskon, föräldrar, morföräldrar. På grund av det var det många förskolor som snabbt var tvungna att sätta sig in i hur man kan hjälpa barn i en sådan krissituation.

När jag sedan under min senaste verksamhetsförlagda utbildning (VFU), var med på ett möte om krishantering och krisplaner så väcktes mitt intresse ytterligare. Jag kände att jag vill ha bra grund att stå på om det värsta skulle hända. Det är mycket troligt att jag någon gång i framtiden, i min yrkesroll som pedagog kommer att ställas inför en händelse som kräver att jag ska kunna hjälpa barn i kris.

Jag känner att jag inte fått tillräckligt med kunskap inom detta ämne under lärarutbildningen och vill därför fördjupa mig i detta för att utveckla min lärarkompetens ytterligare.

1.1 Bakgrund

I läroplanen för förskolan (Lpfö98) anges det mål och riktlinjer för hur vi ska arbeta. Även om ord som kris, död och sorg inte förekommer, finns det flera formuleringar för hur dessa ämnen skall behandlas. I läroplanen står det:

Förskolan skall uppmuntra till att stärka barnens medkänsla och inlevelse i andra människors situationer. Verksamheten skall präglas av omsorg om individen och syfta till att barnens förmåga till empati och omtanke om andra utvecklas, liksom öppenhet och respekt för skillnader i människors uppfattning och levnadssätt. Barns behov av att på olika sätt få reflektera över och dela sina tankar om livsfrågor med andra skall stödjas.¹

Vardagen inom förskolan består både av glädje och sorg. De flesta som jobbar inom barnomsorgen kommer någon gång under sin aktiva yrkestid att vara tvungna att handskas med händelser som är svåra och oförutsägbara. För barnet kan en sådan händelse innebära sorg, förlust, oro och förtvivlan. Det är viktigt att inom förskolan vara bra förberedd som det går när detta inträffar. Man skall vara rustad för att stödja barnet i deras sorgearbete

---

¹ Lärarförbundet, *Lärarens handbok*, (Stockholm: Lärarförbundet, 2002) s. 25-26

en lång tid framåt. För att klara av att möta barns tankar, reaktioner och frågor så behövs det kunskap och förberedelser.²

1.2 Avgränsningar

Barn i kris och krishantering är ett stort ämne och det skulle gå att skriva mycket om det. Då jag ska jobba inom förskolan har jag valt att fokusera på kris och krishantering inom förskolan. Jag har avgränsat mig till att skriva om barn i sorg, exempelvis vid dödsfall. Ytterligare avgränsningar har gjorts i undersökningen då jag valt att intervjua fyra pedagoger och tre barn.

1.3 Begreppsdefinition

Kris, innebär att man hamnat i en situation som till stora delar är dålig och svår att hantera.³ *Sorg*, att ha sorg innebär att vi bearbetar händelsen i sig. Att vara i sorg innebär att vi arbetar med att bearbeta den förändrade situation som ett dödsfall innebär. En situation där en relation till en människa upphör definitivt.⁴

1.4 Syfte

Syftet med detta arbete är att få en bredare kunskap om hur man kan bemöta barn i kris i förskolan. På vilket sätt kan pedagogerna hjälpa barnet igenom den kris som det befinner sig i. Jag vill också ta reda på hur stor kunskapen är på förskolorna om krissituationer och vad barnen har för tankar om döden.

1.5 Frågeställning

Mina frågeställningar är: Vilka förberedelser och kunskaper behöver en pedagog ha för att möta barn i kris? Hur kan man hjälpa ett barn i en krissituation? Hur bearbetar barnen sin sorg?

---

² Myndigheten för skolutveckling, *När det värsta händer*, (Stockholm: Liber Distribution), s. 11

³ Monica Fahrman, *Barn i kris*, (Lund: Studentlitteratur, 1993), s. 9

⁴ Göran Gyllenswärd, *Stöd för barn i sorg*, (Borås: Rädda barnen, 1997), s. 37

1.6 Disposition

Min uppsats är indelad i fyra delar. Inledning som omfattar bakgrund, syfte och frågeställningar och metod. Huvudtexten som infattar forskningsläge och litteraturgenomgång om barn i sorg och krishantering i förskolan. Resultatdelen som innefattar undersökning med pedagoger och barn. Diskussionsdelen som innefattar diskussion, slutsats av diskussion och framtida forskning.

2 Forskningsläge

2.1 Förskolebarns förståelse om döden

Som vuxen har man en förståelse och en uppfattning om begreppet död, även om man själv inte har upplevt något dödsfall i sin närhet. Eftersom man som barn inte har den vuxnes erfarenhet och kunskap så blir deras uppfattning om döden för det mesta oklar. Beroende på hur långt barnet har kommit i sin utveckling speglar hur de uppfattar begreppet död. Hur barnet uppfattar och föreställer sig begreppet död beror i stor utsträckning på vilken uppfattning och erfarenhet deras föräldrar förmedlar till dem.⁵

Beroende på vilken ålder barnet är i förstår det mer eller mindre av vad begreppet död innebär. Sis Foster menar i boken *Barn, död och sorg* att barn under ett års ålder inte förstår alls om någon i deras omgivning dör. Hon menar att de minsta barnens värld, tankemässigt sett är obefintlig. Saker och människor försvinner från dem hela tiden, både ur deras medvetande och ur deras synfält. Deras omvärld präglas av förändring och utsägbarhet.⁶

Göran Gyllenswärd menar att det är svårt att sätta en åldersgräns på att känna sorg. Genom forskning som har gjorts på spädbarn har man kommit fram till att även de reagerar starkt på förlust och separation. Dessa barn har ännu inte utvecklat något språk, deras upplevelse är ordlös. Detta gör att det blir svårare att hantera och bearbeta deras upplevelser. Han menar på att det skapas ett psykologiskt tomrum och att händelsen sparas i kroppen.⁷

Atle Dyregrov menar att barn under fem år inte uppfattar döden som något slutgiltigt. De tror att om man dör kan börja leva igen, vilket man även kan märka av i barnens frågor. De förstår inte att alla livsfunktioner har slutat fungera eller att döden drabbar alla. Ett barn vars pappa har dött kan ställa en fråga om när pappa ska komma upp ur graven eller vem ger pappa mat i graven. Detta visar på att barnet inte förstår att döden är slutgiltigt. Runt fem års ålder börjar barnen sakta inse att om man dör kan man inte börja leva igen.⁸

Innan fem års ålder har barnen svårt att förstå innebörden av döden, de har även svårt att förstå helheten av orden alltid och aldrig. Bara för att de inte till fullo förstår

---

⁵ Sis Foster, *Barn, död och sorg*, (Södertälje: Norstedts förlag, 1990), s. 55

⁶ Foster (1990) s. 58

⁷ Göran Gyllenswärd, *Stöd för barn i sorg*, (Borås: Rädda Barnen, 1997), s. 19

⁸ Atle Dyregrov, *Barn i sorg*, (Lund: Studentlitteratur, 1990), s. 13

betydelsen utav döden innebär inte det att de inte reagerar starkt på situationen eller att det inte lämnar spår hos dem. Den starka reaktionen kan komma först när barnen blivit äldre och får en ny tung förlust att bearbeta. Då kan den starka rädslan och känslan av att ha blivit övergiven åter väckas till liv. De kan även känna en total sårbarhet, vilket kan föra med sig att reaktionen på det senaste inträffade dödsfallet blir extra intensivt och mycket långvarigt.⁹

2.2 Att tala med små barn om döden

Det är sällan man talar om döden inom en familj innan det har skett ett dödsfall. Det är först då som den känslomässiga verkligheten tränger sig på och det finns ett behov att prata om det. Det kan vara svårt för en vuxen att veta hur man skall prata med ett barn om sorg och döden. Den vuxne har ju oftast den egna sorgen att handskas med plus att de även oroar sig för hur barnet skall reagera när man berättar vad som hänt. Barnen känner om den vuxna reagerar på en allvarlig händelse eller om de försöker att undvika att tala om något för dem.¹⁰

Barn förstår mer än vad vuxna tror. De kan se på kroppsspråket om det är något som besvärar den vuxna. Om det känns olustigt att tala om döden och den vuxna själv inte har bearbetat sin sorg kan detta förmedlas till barnet via den vuxnas kroppsspråk. Då kan det bli som så att man förmedlar att döden är något man bör frukta och vara rädd för. Även om man säger att döden är en naturlig del av livet, kan man kommunicera fruktan via sitt tonläge på rösten, blickarna man sänder eller om man har en spänd kroppshållning.¹¹

När man ska prata med ett barn om döden är det bra om man kan hitta en plats där det är lugn och ro. Första gången man pratar med barnet är det bra att bara ge de allra viktigaste upplysningarna. Man kan tala om vem som dött och orsaken till dödsfallet. Om det är nödvändigt kan man få förklara vad ordet död innebär. Man skall tänka på att inte ge barnet för mycket detaljer på en gång, barnet blir förmodligen så tagen att det är svårt att ta in alla detaljer. Målet man vill nå är att barnet skall öppna upp sig och ställa frågor så att man sedan kan ha flera samtal. Det är viktigt att barnet känner sig trygg med personen som berättar det. När man ska tala med förskolebarn om döden och sorg kan det vara en balansgång mellan ord och känsla. Man skall tänka på att inte vara alltför detaljerad och använda för svåra ord, detta kan bli förvirrande och försvåra förståelsen för barnen. Man skall heller inte vara för fåordig

---

⁹ Gyllenswärd (1997) s. 20

¹⁰ Foster (1990) s. 75

¹¹ Theresa Huntley, *Du barnet och sorgen*, (Falun: Libris bokförlag, 1996), s. 31

eller för kort in sina förklaringar, detta kan vara skrämmande för barnen och göra så att de får ångest inför det som är okänt för dem.¹²

När man ska samtala med förskolebarn gäller det att vara så tydlig som möjligt, att vara här i nuet. Man skall undvika att använda fraser som: somna in, gått bort, har lämnat oss. Dessa uttryck kan bli väldigt förvirrande för barnen. Små barn tar ofta till sig saker och ting bokstavligen. Om man beskriver döden på detta sätt kan barnen bli rädda för att somna, tycka att det är obehagligt när någon av exempelvis föräldrarna skall gå bort. De blir rädda för att de inte skall komma tillbaka något mer.¹³

Man måste vara noga med att förklarar för barnet hur dödsfallet gick till. Har ett barn exempelvis önskat livet ur sin lillebror för att han är jobbig och lillebror strax därefter dör, kan barnet tro att det var dens fel att lillebror dog eftersom att barnet önskade det. Därför är det viktigt att förklara för barnet vad som hänt och hur det har hänt. Det bästa är om man använder sig utav enkla och raka förklaringar exempelvis, Lillebror blev väldigt, väldigt sjuk. Ibland när man blir så sjuk kan man inte vara kvar på jorden. Då dör man och får åka till himlen.¹⁴

2.3 Förskolebarns första reaktion

Hur barn reagerar kan variera ganska mycket. Det kan vara allt från ingen reaktion alls till väldigt starka känslomässiga uttryck. En del barn reagerar med att börja gråta, skrika eller att angripa den som ger dem beskedet. På andra barn kan det verka som att de inte ens hört vad som sagts och därför berättar man det igen för barnet. Det är inte alls ovanligt att barnet inte reagerar alls, detta kan dock kännas mycket främmande för den vuxna. Barnet har lyssnat på vad som sagts, men tar inte till sig informationen då utan kan fråga om det får gå ut och leka. Detta kan vara ett tecken på att barnet skjuter ifrån sig det som sagts för att sedan bearbeta lite i taget. Vissa barn kan chockas så svårt vid beskedet att de blir helt apatiska och bara sitter och inte orkar prata.¹⁵

Är det ett väntat dödsfall efter en lång tids sjukdom beror reaktionen på hur man förberett barnet innan. Om man förberett dem mentalt och ger dem en möjlighet att säga

---

¹² Foster (1990) s. 81

¹³ Foster (1990) s. 87

¹⁴ Foster (1990) s. 88

¹⁵ Atle Dyregrov, *Små barns sorg*, (Trelleborg: Rädda barnen), s.14

farväl kan detta hjälpa dem i deras sorgearbete. Liksom vuxna så reagerar barn på olika sätt vid beskedet om ett dödsfall. De vanligaste direkta reaktionerna är:

- *chock och tvivel*
- *fruktan och protest*

- *apati och ett förlamande tillstånd*
- *man fortsätter med det man håller på med*¹⁶

2.3.1 Vanliga efterreaktioner

När det gäller efterreaktioner kan det vara allt från någon dag efter dödsfallet till veckor, månader eller år. De vanligaste reaktionerna är:

- *ängslan och rädsla*
- *sömnstörningar*
- *ilska eller annat beteende som drar till sig uppmärksamhet*
- *tillbakadragande och isolering*
- *nedstämdhet, längtan och saknad*
- *skuld känslor och självförelser*
- *lekar som knyter an till det som hänt*
- *barnsligare beteende*
- *plågsamma minnesbilder och fantasier*
- *funderingar om meningen med förlusten*¹⁷

Dessa reaktioner är normala för barn att få i samband med dödsfall. De flesta barn tar in informationen om dödsfallet lite i taget, detta gör att den vanligaste reaktionen oftast är avsaknad av reaktion under den första tiden. Det är viktigt att man för de minsta barnen talar om många gånger att det som dött är borta och inte kommer tillbaka. På det viset blir det lättare för dem att förstå att den döde verkligen är borta.¹⁸

---

¹⁶ Dyregrov (1990) s. 16

¹⁷ Dyregrov, s. 15

¹⁸ Dyregrov, s. 15

2.4 Förskolebarns bearbetning av sorg

Det är inte bara vuxna som behöver bearbeta sina känslor när det har hänt något hemskt. Även de allra minsta barnen behöver gå igenom det. Genom att göra det kan man hjälpa dem att få en bra helhetsförståelse som kan göra att det blir lättare för dem att komma ihåg och minnas längre fram. Några viktiga punkter och riktlinjer för att så fort som möjligt hjälpa små barn i sorg följer här nedan:

- *viktigt att snabbt ta hand om barnet*
- *se till att barnet känner sig tryggt och ge det fysisk närhet*
- *ta barnet i knät och berätta vad som hänt, lyssna på hur barnet uppfattar det du säger, utforska tankar och frågor, acceptera reaktioner eller frånvaro av reaktioner*
- *det är viktigt att ge barnet upplysningar och fakta om förlusten så att de har lättare att förstå situationen*
- *var noga med att klara ut missförstånd, missuppfattningar och magiskt tänkande*
- *betona vad händelsen innebär för barnet personligen*
- *hjälp barnet att uttrycka det som hänt på olika sätt, dvs. låt barnet berätta, leka eller återskapa händelsen i handling*
- *betona öppenhet och ärlighet i hemmet*
- *återgå snabbt till normala rutiner hemma och i förskolan/skolan*
- *ta reda på mer om barns reaktioner och behov vid sorg*
- *informera förskole- och eller skolpersonal på ett tidigt stadium, så att de kan stötta barnet så bra som möjligt¹⁹*

Det är viktigt att man ger barnen trygghet och struktur efter att de upplevt en förlust. Det är bra att försöka hålla fast vid de vanligaste vardags rutinerna i mesta möjliga mån. Detta ger barnen ett sammanhang i tillvaron och det skapar en trygghet för dem. Efter en förlust kan världen kännas otrygg för barnet, men om man upprätthåller sina rutiner är i alla fall deras tillvaro stabil.²⁰

---

¹⁹ Dyregrov, s.28

²⁰Dyregrov, s.29

2.5 Beredskapen på förskolan måste skapas

Krishanteringen inom förskolan har under de senaste tjugo åren förändrats. Förut fanns det inga rutiner som såg till att det blev en uppföljning på barn som hamnat i kris. Nu är det ovanligt om det inte finns. På många förskolor utvecklades krisplaner tidigt. Till stor del beror det på alla katastrofer som varit de senaste åren i Sverige och även runt om i världen. I Estoniaolyckan drabbades många barn genom att deras föräldrar omkom, denna katastrof såg till att det blev ytterligare ett kliv framåt för krisplanering i förskolan. För några år sedan var det tsunamikatastrofen. Den berörde många barn indirekt och direkt. Ett barns vardag kan bestå av att ett barn blir allvarligt sjukt eller dör, det kan vara en förälder som dör eller en personal på förskolan. Vid dessa tillfällen är det viktigt att det finns en krisplan för hur det på bästa sätt skall hanteras.²¹

Det handlar hela tiden om att skapa en struktur, det kan finnas planer som ser till att barnet känner sig tryggt och omhändertaget. Om det här hänt en allvarlig krishändelse visar barnen oftast kortvariga efterreaktioner, vilket är normalt. Om barnet i en sådan situation får bra omsorg och känner sig trygg hos de vuxna så avtar de flesta reaktionerna några veckor efter det som skett.²²

Om det finns en bra krisberedskap på förskolan är personalen oftast mentalt förberedda på att handskas med en kritisk händelse och reaktionerna efter. På det viset när det händer något blir det ett effektivt arbete och det är en större chans att organisationen fungerar bra i krissituationen.²³

När det gäller förskolebarn i kris är det viktigt att skapa en trygghet för dem. De kan behöva en förklaring till det som hänt som är anpassad efter hur gammalt barnet är. Det kan då vara bra att ha barnet i knät när man berättar vad som hänt och varför. På det viset får barnet en närhet till den vuxne när det får reda på vad som hänt. På grund av att barnen på förskolan inte är så gamla är det bra om man undersöker hur mycket de har förstått av det som berättats, allt för att undvika missförstånd. För förskolebarn är det extra viktigt med trygga ramar och med fysisk närhet. Det kan även vara bra att prata med föräldrarna om hur de kan hjälpa barnet hemma.²⁴

Det är viktigt för barnen att ha någon slags ritual som kan hjälpa dem att komma vidare. Exempel på det kan vara, om det är ett barn som har avlidit kan man besöka

---

²¹ Myndigheten för skolutveckling, *När det värsta händer*, (Stockholm: Liber Distribution) s. 114

²² Myndigheten för skolutveckling, s. 114

²³ Myndigheten för skolutveckling, s. 116

²⁴ Myndigheten för skolutveckling, s. 122

kyrkogården och graven med barnen ett halvår och ett år efter dödsfallet. Man kan även uppmärksamma det på barnets födelsedag och prata om det med barnen efteråt.²⁵

Idag är beredskapen i förskolorna bra, men det går hela tiden att göra förbättringar. All beredskap måste klara av en mänsklig reaktion; att vi helst inte vill tänka på att hemska saker kan hända. Beredskap är ingenting som vi har, beredskapen skapas hela tiden genom den process som pågår för att utveckla den.²⁶

---

²⁵ Myndigheten för skolutveckling, s. 125-126

²⁶ Myndigheten för skolutveckling, s. 129

3 Metod

3.1 Urval av material

Jag har valt att endast använda mig utav litteratur i mitt arbete för att ta reda på vad som skrivits inom detta ämne tidigare. De böckerna som använts har valts ut på grund av att jag tyckte de var relevanta för min undersökning. Forskningsläget och litteraturgenomgången bygger i huvudsak på sju böcker. Det fanns mycket böcker inom detta ämne, men de flesta tar bara upp om hur man skall hantera kriser i skolan och inte i förskolan.

3.2 Undersökningsurval

Min undersökning har ägt rum på en förskola i en liten stad i Örebro län. Förskolan har en avdelning. Barnen där är mellan 1-6 år gamla. Jag har även haft kontakt med en pedagog i en liten stad i Östergötlands län som jobbat på en förskola där tidigare, men som idag är tjänstledig. Förskolan i Östergötlands län har jag själv inte varit på. Pedagogen ifråga som deltagit i undersökningen jobbade inte längre kvar på den förskolan, men hade erfarenheter inom detta ämne som var relevant att ta del av för mitt arbete. När hon jobbade på denna förskolan var det på en småbarnsavdelning med barn upp till 2,5 år.

Jag har intervjuat fyra kvinnliga pedagoger. Två förskollärare, en före detta dagbarnvårdare och en barnskötare. De barn som intervjuats har varit mellan fem och sex år gamla. Jag valde att intervjua de äldsta barnen då det helt enkelt är lättast att intervjua dem. Tre barn har intervjuats, alla flickor.

Att jag valde att göra intervjun på just den förskolan i Örebro län beror på att jag har haft kontakt med den tidigare. Via kontakter med en av pedagogerna på den förskolan fick jag kontakt med pedagogen i Östergötlands län.

3.3 Datainsamlingsmetod och procedur

I min undersökning har jag valt att intervjua både barn och pedagoger. De intervjuerna som gjorts med pedagogerna har varit strukturerade intervjuer. En strukturerad intervju är när frågeområdena och frågorna är bestämda i förväg. Oftast är frågorna ställda på det viset att de ger öppna svar. Vid en strukturerad intervju nöjer man sig oftast med att anteckna svaren och

inte använda sig av bandspelare.²⁷ Anledningen till att jag valde att göra en strukturerad intervju med pedagogerna beror på att jag tyckte att det passade min undersökning bäst.

Tre av intervjuerna har gjorts med pedagoger på förskolan och den fjärde intervjun skedde via telefon. Intervjuerna med barnen blev mer till en kvalitativ intervju med ett fast frågeområde. Då fick jag omformulera mina frågor för att barnen skulle öppna upp sig. Med en kvalitativ intervju menas att endast frågeområdet är bestämt innan, medan frågorna kan variera från intervju till intervju. Syftet med en kvalitativ intervju är att den som intervjuas skall ge så uttömmande svar som möjligt.²⁸ Anledningen till att jag valde att endast ha ett förutbestämt frågeområde vid intervjuerna med barnen, beror på att det är ett svårt ämne för en femåring att prata om. Det blev mer fritt när det inte var fasta frågor.

Frågorna till pedagogerna handlade om barn och olika krissituationer (bilaga 1). Frågeområdet vid intervjuerna med barnen handlade om sorg och döden.

Jag hade sedan tidigare kontaktat personalen på förskolan och frågat om det gick bra att jag gjorde intervjuer med dem angående barn i kris. Jag tänkte även intervjua barn, så därför hade jag frågat barnens föräldrar muntligt om det gick bra att jag intervjuade deras barn om sorg och kris.

Tre av pedagogerna jobbar på samma förskola. Jag satte mig ner med dem en och en för att ställa mina frågor. Först hade jag tänkt att jag skulle använda mig utav bandspelare under intervjutillfällena, men bestämde mig för att göra det med penna och papper istället. En del kan känna sig olustiga om de ska ”prata med” en bandspelare.

Den fjärde pedagogen fick jag kontakt med via en arbetskamrat till mig. Hon hade jobbat på en förskola och varit med om att ett barn dog på hennes avdelning. Jag tog kontakt med henne via telefon och gjorde en telefonintervju med henne. Intervjuerna med pedagogerna blev till en strukturerad intervju med fasta frågor. På vissa frågor blev det följdfrågor.

När jag skulle intervjua barnen bestämde jag mig för att intervjua barn som har träffat mig förut med tanke på att det är ett känsligt ämne. Jag tänkte att om barnen visste vem jag var skulle de känna sig tryggare och ha lättare att svara på mina frågor. Jag intervjuade alla tre barn samtidigt. De barn som intervjuades var alla flickor. Anledningen till det är att detta var under julveckorna och många utav de äldre barnen var lediga. Därför fick det bli intervju med bara flickor. Hade intervjun inkluderat pojkar kan resultatet av undersökningen

---

²⁷ Bo Johansson & Per Olov Svedner, *Examensarbetet i lärarutbildningen*, (Uppsala: Författarna & kunskapsföretaget, 2006), s.43

²⁸ Johansson & Svedner, s. 43

blivit annorlunda. Vi satte oss i en soffa där barnen brukar läsa sagor allt för att de skulle känna sig så bekväma som möjligt med en välkänd miljö omkring sig.

Med tanke på att det är ett tungt ämne som jag ville intervjua barnen om, bestämde jag frågorna utifrån mitt frågeområde fortlöpande genom intervjun.

För att hitta litteratur som var relevant för min undersökning så spenderade jag en del tid på biblioteket. Jag sökte även på Internet efter examensarbeten för att få tips från deras referenslistor. Jag fick även hjälp av min handledare att hitta bra litteratur.

De pedagoger och barn som deltog i min undersökning valdes personligen ut av mig, alla utom en pedagog som jag fick kontakt med via en pedagog på förskolan jag jobbar på. Den pedagogen hade erfarenheter som gjorde att det var relevant att göra en intervju med henne. Ringde till en del andra förskolor och frågade om jag kunde komma och göra intervjuer med dem, men fick nej på alla ställen utom på den förskolan som jag gjorde mina intervjuer på. Intervjuerna med pedagogerna gjordes efter att jag lovat dem anonymitet. Det samma gällde för barn intervjuerna. Jag hade frågat barnens föräldrar om det gick bra att jag intervjuade deras barn om sorg och döden, vilket det gjorde. Men barnens anonymitet skulle skyddas.

3.4 Reliabilitet

Utav de intervjuer som jag gjort med barn och pedagoger kan man läsa ut vad deras synpunkter är på kris och döden. Man kan även se hur deras erfarenheter är inom krishantering. För att det ska bli ett mätsäkert resultat skulle det behövas göra fler intervjuer och på fler förskolor under en längre tidsperiod. Min reliabilitet är endast utifrån de tillfällen som jag gjorde dessa intervjuer och det ger inte något hundra procentigt resultat för hela förskollärarkåren.

3.5 Validitet

Om man ser till sammanhanget som min undersökning är gjord i så är validiteten bra. Den är gjord på två små orter i relativt små kommuner. Om man däremot skulle sätta in undersökningen i ett större sammanhang skulle utgången av undersökningen kunnat bli en annan, med tanke på att endast fyra pedagoger och tre barn intervjuats utav alla de pedagoger

och barn som finns. Det är inte säkert att resultatet av undersökningen blivit annorlunda om den gjorts med fler pedagoger och barn på större orter i landet, men undersökningen hade blivit mer tillförlitlig.

4 Litteraturgenomgång

I litteraturgenomgången kommer jag att gå igenom hur man som pedagog bäst kan hjälpa ett barn i sorg.

4.1 Den vuxnes roll

Om ett barn har förlorat ett nära anhörig eller på annat vis befinner sig i en krissituation är det vårt ansvar som vuxna att möta barnet och ta oss tid till att lyssna till hans/hennes historia. Det är viktigt att inbjuda barnet till att samtala om det som har hänt, det räcker inte med att säga till barnet att det alltid går att komma till oss om det behöver prata. Det är inte alltid barnet vill prata om det som hänt, då är det viktigt att vi flera gånger erbjuder oss att lyssna eller prata med barnet. På det viset förstår barnet att vi menar det vi säger och att han/hon kan komma till oss om det känner för att prata om det som hänt och att vi är villiga att dela deras smärta. För att barnet skall vilja berätta sin historia för oss är det viktigt att vi visar oss nyfikna och empatiska²⁹

Om vi hamnar i en krissituation med ett barn är det viktigt att visa på att sorg inte är en sjukdom utan att det är ett väldigt svårt livsvillkor. Eftersom att det är ett livsvillkor är det även ett tillstånd och ett tillstånd kan man påverka och även ändra på sikt.³⁰

När man som pedagog hamnar i en situation att hjälpa ett barn i kris händer det att man tvivlar på sin förmåga att hjälpa. Det är svårt att veta vad som bör sägas för att det ska hjälpa barnet igenom den svåra tid som det befinner sig i. Här är ett citat som är bra att ha i åtanke när man hamnar i en sådan situation:

För att visa omsorg behöver man inte vara en övermänniska,
det räcker att man är medmänniska.³¹

Det är aldrig lätt att veta hur ett barn som hamnar i en krissituation kommer att reagera. Varje barn är unikt och ingen reagerar på samma sätt. En stor del beror på omständigheterna omkring krissituationen, om det var ett plötsligt dödsfall eller ett väntat dödsfall och hur mycket hjälp barnet har fått från de vuxna och hur moget barnet är. När det har skett ett dödsfall i barnets närhet är det oerhört viktigt som vuxen att vara uppmärksam på

---

²⁹ Per Böge & Jes Dige, *Möta barn i sorg*, (Kristianstad: Kristianstads boktryckeri, 2006) s. 21

³⁰ Böge & Dige, (2006) s. 25

³¹ Böge & Dige, (2006) s. 25

om barnets beteende förändras, om beteendet kan ge anledning till oro. Känner vi en oro inför barnets förändrade beteende är det viktigt att vi försöker att hjälpa barnet.³²

För att hjälpa små barn vid en förlust måste man ha inställningen att ingen är för liten att ta emot hjälp från en vuxen. En fråga som ofta kommer upp vid hjälp av små barn i kris är: När är barnet tillräckligt gammalt för att få ett ärligt svar på svåra frågor? Om barnet är tillräckligt stor att ställa en fråga när något inte känns bra, då är det även stort nog att få ett ärligt svar tillbaka från den vuxna. Om barnet har svåra frågor som det vill ha svar på så visar det att barnet har funderingar som det inte kan klara ut själv utan behöver en vuxens hjälp. Om det handlar om mycket små barn som inte ännu har utvecklat sitt språk så har de andra signaler som de skickar ut till de vuxna i sin omgivning. Jobbar man som pedagog inom förskolan är man den närmaste och oftast den som är bäst rustad för att läsa av barnets signaler och sedan utifrån det arbeta fram bästa tänkbara stöd för barnet.³³

4.2 Konsekvenser om man inte hjälper ett barn i kris

Det är inte bara när det gäller dödsfall i barnets omgivning som barnet behöver extra omsorg. Det finns många saker som kan bidra till att barnet hamnar i en krissituation till exempel vid skilsmässa, psykisk sjukdom, föräldrars sjukdom, missbruk och våld. Oberoende vad situationen är kommer man som pedagog att ställas inför samma uppgift. Det är viktigt att man tar reda på barnets historia, ta fram och sätta ord på vad som hänt för att på bästa sätt hjälpa barnet förhålla sig till verkligheten. Om en familj ställs inför livshotande sjukdomar eller dödsfall ägnas mycket av deras energi åt den sjuka eller döende. När det händer så hamnar barnet oftast i skymundan. Om det är sjukdom eller skilsmässa i hemmet kan barnet känna sig helt ensamt eftersom att föräldern har mycket praktiskt och känslomässigt att handskas med för egen del. En sådan situation är krävande för föräldrarna då de inte klarar av att se till barnets bästa. Det är då extra viktigt att som pedagog finnas till för barnet om det behöver stöd och hjälpa barnet.³⁴

Det är viktigt att man skapar en omgivning kring barnet som är öppen. Det kan förminska det svåra och man kan prata med andra om det som känns förvirrande. Det är viktigt att stötta barnet i dess eget sätt att hantera den svåra situationen. Studier som gjorts visar på att om det finns en öppen dialog i familjen om ett dödsfall och om den döda hjälper

---

³² Böge & Dige, (2006), s. 25

³³ Böge & Dige (2006) s. 27-28

³⁴ Böge & Dige (2006) s. 29

det barnet på lång sikt. Först kan det verka som att barnet påverkas negativt, men i längden så är det bättre för barnen med en rak och ärlig kommunikation. Ett barns reaktion kan kännas skrämmande i vissa fall när man pratar om det som hänt, då är det viktigt att se det som en del i deras bearbetning av det som hänt. Det bästa stödet för ett barn som gått igenom något ledsamt eller krisartat är öppenhet.³⁵

4.3 Viktigt som pedagog att samarbeta med hemmet

När en familj drabbats av ett dödsfall är det en balansgång för pedagoger att veta hur mycket stöd man skall ge. Det kan kännas som att man som stödperson överskrider gränserna om det ställs för många frågor. Studier som gjorts visar dock på att föräldrarna tycker att det är skönt att någon frågar, då får de en möjlighet att prata om det som hänt.³⁶

För att kunna ha kontroll på barnets situation är det viktigt med en regelbunden kontakt mellan förskolan och hemmet. På det viset kan föräldrarna känna sig trygga med att ha barnet på förskolan under den svåra tiden. De vet att barnet får den uppmärksamhet som det behöver just nu. Pedagogerna har möjligheten att stötta barnet fullt ut då de vet hur barnets situation är i hemmet. Det man ska tänka på är att inte prata om det vid hämtning och lämning över huvudet på barnet.³⁷

4.4 Att vara förberedd när det värsta händer

Om man har valt att jobba med barn är det inte en fråga om det kommer att inträffa en kris utan när. Statistik visar på att varje år förlorar 3200 barn någon av sina föräldrar, cirka 500 barn dör varje år och cirka 50 000 barn går varje år igenom en skilsmässa eller separation mellan sina föräldrar. Med andra ord är det högst troligt att man någon gång under sin aktiva yrkeskarriär hamnar i en sådan situation. Då är det bra om det finns en handlingsplan utformad för att hjälpa barn in sorg. På det viset så har personalen en grund att stå på och det finns en plan för hur barnet skall tas om hand om på bästa sätt.³⁸

Ex på vad som kan finnas med i planen:

- *Hur akuta situationer skall hanteras*

---

³⁵ Böge & Dige, (2006) s. 33

³⁶ Böge & Dige, (2006) s.35

³⁷ Böge & Dige, (2006) s. 37

³⁸ Böge & Dige, (2006) s. 41-42

- *Vem som skall informeras, hur detta skall gå till och vem som ansvarar för att det görs*
- *Hur man kan arbeta med förluster, sorg och död på förskolan som helhet och på de olika avdelningarna*
- *Hur man ser till att detta blir ett gemensamt ansvar för hela personalgruppen*³⁹

Bara för att man har läst en pedagogisk utbildning betyder inte det att det finns en förberedelse hos pedagoger om hur ett barn i sorg bör hanteras. Många vet inte hur de skall hjälpa barnet eller vad de ska göra. Det kan lätt bli att barnen möts av tystnad och känner sig ignorerade utav sin omgivning.⁴⁰

Som pedagog är du förmodligen en väldigt viktig person för ett barn i sorg. Du kan ha mycket erfarenhet av att jobba med barn. De kunskaper en pedagog har om barns utveckling och de arbetsmetoder som används kan hjälpa ett barn i sorg att komma igenom den traumatiska situation det befinner sig i.⁴¹

---

³⁹ Böge & Dige, (2006) s. 42

⁴⁰ Böge & Dige, (2006) s. 42

⁴¹ Böge & Dige, (2006) s.45

5 Resultat

Intervjuerna har skett med fyra pedagoger, förskollärare och barnskötare. De har gjorts på en förskola i Örebro län och på en förskola i Östergötlands län.

5.1 Intervju med pedagoger inom förskolan

1) Hur länge har du arbetat inom förskolan?

Pedagog 1: Jag har jobbat inom förskolan i nio år.

Pedagog 2: Jag började att jobba inom förskolan 1984. Alltså i 22 år

Pedagog 3: Jag har arbetat inom förskolan i fem år.

Pedagog 4: Jag har arbetat i sex år inom förskolan, men har jobbat flera år inom omsorgsvården innan dess.

2) Har du någon annan erfarenhet av att jobba med barn förutom inom förskolan?

Pedagog 1: Ja, jag har jobbat som dagbarnvårdare i 17 år

Pedagog 2: Jag är föreningsledare på fritiden, sedan har jag fyra egna barn

Pedagog 3: Jag har jobbat med barn inom musikskolan

Pedagog 4: Jag har jobbat med gravt utvecklingsstörda barn och som personlig assistent åt en blind pojke.

3) Vad tänker du på när du hör ordet kris?

Pedagog 1: Något hemskt har hänt. Ledsna människor som behöver hjälp.

Pedagog 2: Att det är en akut situation som har uppstått oplanerat och hastigt.

Pedagog 3: Det är något drastiskt som hänt.

Pedagog 4: Jag tänker på den tragiska upplevelsen som hela arbetslaget hade när en flicka i vår barngrupp dog.

4) Vad tycker du att det behövs för förberedelser och kunskaper för att möta barn i kris?

Pedagog 1: Det är viktigt att man känner barnet väl. Gör man det har barnet förtroende för mig. Det är också bra att ta reda på så mycket fakta som man kan och hinner om situationen.

Pedagog 2: Att man har vetskap om vart man kan hänvisa barn som behöver specialiserat stöd. I förskolan gäller det att upprätthålla de vardagliga rutinerna så långt det går. Det är

viktigt att man är uppmärksam på barnet och ger det bekräftelse. Man skall finnas tillgänglig för barnet. Det är viktigt att i förskolan tala om det som är svårt och som kan drabba oss alla. *Pedagog 3:* Det beror lite på hur krissituationen ser ut. Det är bra att vara förberedd på något sätt. Viktigt att kunna prata med någon annan om det som hänt. Det viktigaste är att ta sig tid och lyssna på barnet om det behöver det och att ge barnet trygghet.

Pedagog 4: Man behöver vara medveten om att alla reagerar olika på kris. Vi hade varit på föreläsningar om barn och döden några år tidigare vilket var en nyttig erfarenhet. Den hjälpte oss i alla fall lite på traven så vi inte stod helt handlingsförlamade.

Man kan aldrig förbereda sig på hur man ska handla när ett barn eller en barngrupp hamnar i kris. Det är dock nyttigt för sin egen del att skaffa kunskap genom att läsa och ta reda på saker själv, innan det händer.

Vi hade massor av böcker och annat materiel som var färdigställt. Vi hade en vit fin låda som innehåller ljus, tändstickor, struken vit linneduk, en vacker ljusstake. I denna låda finns det nu exempel på hur man går tillväga på en minnesstund för ett barn.

5) Hur tycker du det är lämpligt att agera vid en krissituation?

Pedagog 1: Det är bra om man kan försöka att vara lugn och sansad. Om det behövs är det viktigt att handla snabbt. Att vara ett stöd för barnet och framför allt att ta sig tid att lyssna.

Pedagog 2: Det beror lite på omständigheterna. Det är svårt att ge ett generellt svar tycker jag. Mycket av det som jag svarade på fråga nummer fyra tycker jag passar bra in här med.

Pedagog 3: Det gäller att behålla lugnet. Olika krissituationer kräver olika agerande. Så det är svårt att säga. Om det exempelvis gäller dödsfall är det viktigt att vara ärlig mot barnen. Visa att man finns där för barnen om de behöver. Att man är villig att lyssna på barnen.

Pedagog 4: Det är svårt att säga hur man ska reagera i en krissituation. Det beror ju på vad som utlöser krisen. Ibland är det viktigt att bara hålla sitt lugn, för att kunna lugna andra.

6) Har du själv någon erfarenhet av krishantering, i så fall vad?

Pedagog 1: Jag har aldrig varit med om det på jobbet, utan bara privat.

Pedagog 2: Jag har varit med om barn vars föräldrar skilt sig/separerat. Även varit med när en nära anhörig avlidit. Det är viktigt då att låta barnen visa sina känslor och att man har förståelse för att de fungerar annorlunda under en tid. Det är viktigt att vi finns där då för att bekräfta barnet och att vi kan tala om det som känns svårt.

Pedagog 3: Nej det har jag inte

Pedagog 4: Jag har erfarenheter från en krissituation där vi fick meddelandet att en flicka i vår barngrupp dött. Personalen reagerade på olika sätt och en krisgrupp från företagshälsovården kallades in, vi hade flera samtal där alla fick tala om hur de mådde och kände. Denna runda gick vi vid varje samtalstillfälle.

På vår förskola fick vi först när föräldrarna kom och frågade om det var på vår avdelning bara bekräfta att det var här. Vi fick inte nämna vilket barn det var och frågorna som kom ifrån föräldrarna blev känslig eftersom vissa trodde att det rörde sig om ett annat barn. Det var några jättetuffa veckor att arbeta under, eftersom vi inte fick veta varför hon dog,

Vid tillfället jobbade jag på en småbarnsavdelning där barnen var upp till 2 ½ år. För vissa av barnen var det nog som att flickan var sjuk, medan andra reagerade på olika vis. Några var ledsna, men de var för små för att förstå vad som hade hänt. Barnen sökte väldigt mycket närkontakt vi hade lugna stunder och var med barnen hela tiden. Vi var i kyrkan och tände ljus med barngruppen för att hedra den lilla flickan. Vi pratade mycket med barnen om flickan och pratade om att hon var i himlen och såg ner på oss.

Under denna tid fick vi i personalen hjälp utav ett kristeam, men alla fick jobba dagen efter (vi fick veta detta på eftermiddagen omkring klockan fem). Några av personalen var så ledsna att de inte kunde vara i barngruppen, utan satt i personalrummet och stöttade varandra och grät. Andra i personalgruppen kunde inte gå ut till personalrummet för då hade de inte heller kunnat hålla verksamheten igång. Denna dag bad vi föräldrarna att försöka hämta sina barn tidigare. Det var order från chefen.

Det svåra var att berätta för barnen eftersom vissa föräldrar inte tänkte berätta för sina barn. Vi berättade för barnen att den lilla flickan inte fanns hos oss längre och att hon var död. Vissa föräldrar tyckte inte om det, för död är ett så starkt ord. Vi tror inte barnen förstod och de var för små för att ha frågor, men det dröjde ett tag så kom det frågor om var hon var. Efter några dagar gick det ut ett papper till alla föräldrarna där det bekräftades att den lilla flickan var död.

Vi gjorde i ordning kort på flickan och ställde på en hylla i hallen och tände ett ljus bredvid. Kortet såg man när man kom innanför dörren. Det blev en plats där föräldrar och barn stannade till varje morgon och varje kväll för att skänka henne en tanke. Hennes saker som kläder, stövlar och regnställ plockades ihop efter några veckor. Kortet och det tända ljuset hade vi kvar i någon månad. Vi hade en minnesstund för henne på förskolan och lyssnade på lejonkungen, det var hennes favorit, vilken alla barn erbjöds delta i men tyvärr ville inte alla föräldrar att deras barn skulle delta. Eftersom detta hände på en

småbarnsavdelning där omsättningen på barn är ganska stort, så tog vi bort kortet efter ca två månader. Det här hände i en liten stad där alla vet vem alla är, så av omtanke för familjen tog vi bort det på avdelningen då, men i personalrummet finns det fortfarande kort kvar, nu ca två år efter.

7) På vilket sätt bearbetade barnen sin sorg efter flickan?

Pedagog 4: Det är lite svårt att säga eftersom att barnen var så små. Jag tror att många av föräldrarna pratade med sina barn hemma. Det som vi märkte var att barnen sökte mer närkontakt, ville sitta mer hos oss. Barnen kände av stämningen på avdelningen och att det inte var som vanligt. De lekte mer stillsamma lekar och höll sig i det stora rummet där man kunde se alla.

Vi var iväg med alla barnen till kyrkan och tände ljus. Barngruppen var väldigt lugn och tyst då så jag tror att de förstod att flickan inte skulle komma tillbaks till oss mer. Jag tror att barnen bearbetade sorgen genom att bara få vara, de kände att något hade hänt, men jag tror att de var för små för att förstå innebörden utav det.

Vi hade en minnesstund för flickan på förskolan. Vi samlades i det stora rummet där vi brukar ha samling. Barnen tyckte att det var lite konstigt och annorlunda när de gick in dit, för de möttes av tända ljus. Alla barn såg till att sitta i en vuxens knä. Det var total tystnad, en personal pratade lite om flickan, vad hon tycket om och så vidare. Vi avslutade stunden med att förklara för barnen att flickan aldrig skulle komma till oss mera eftersom att hon var död. Vi lyssnade på hennes favoritmusik, lejonkungen. Efter det var minnesstunden slut.

8) Känner du att du har tillräckligt med kunskap för att kunna hjälpa ett barn i kris?

Motivera.

Pedagog 1: Man kan aldrig få för mycket kunskap, det är alltid bra med mer. Om jag hamnade i situationen så skulle jag ta hjälp av de andra i personalen och göra så gott jag kunde.

Pedagog 2: De situationer som jag ställts inför hittills har jag klarat av, men det skulle absolut inte skada med mera kunskap.

Pedagog 3: Nej, jag känner inte att jag har tillräckligt med kunskap. Känner att jag skulle vilja ha mer inom detta område.

Pedagog 4: Jag känner att det som har inträffat har gett mig så mycket som människa, trots att det var tragiskt och hemskt. Jag har utvecklats och fått erfarenheter som jag har nytta av . Jag

tror att jag på ett bra sätt skulle kunna hjälpa ett barn i kris, men man kan ju aldrig vara säker för varje situation är unik och behöver sin kunskap om just den situationen. Kan man bli fullärd på detta område? Det tvivlar jag på!

9) Har ni någon krisplan på er förskola för speciella krissituationer, i så fall vilka olika krissituationer?

Pedagog 1: Vi har krisplaner för när barn försvinner, inbrott på förskolan, om en påverkad förälder skulle hämta ett barn, anmälan enligt kapitel 14;1 i socialtjänstlagen, om ett barn inte blir hämtat, om någon annan än förälder hämtar och för sorg & kris.(se bilaga)

Pedagog 2: Ja det har vi, om någon nära anhörig avlider. (se bilaga)

Vi har handlingsplanen i en pärm tillsammans med information och kort på alla barn som finns på våran förskola.

Pedagog 3: Ja det har vi, vid dödsfall, ett barn försvinner, påverkade föräldrar osv.

Pedagog 4: Ja det har vi. Om vi tar emot ett samtal av detta slag som vi upplevt kontaktar vi vår chef. Det är chefens ansvar att ge information till den övriga personalen, ta reda på viktiga fakta och hålla kontakten med de som är krishanterare. Inom personalen utses någon eller ev. två som är ansvariga för föräldra- och anhörigkontakten, dit hänvisas alla samtal om det speciella fallet. Information sker sedan genom chefen så att alla berörda får samma information, det är väldigt viktigt.

Om det gäller barn som inte hämtas har vi telefonnummer vart vi ska vända oss. Om någon dör, vilket vi fått erfara vet vi hur vi ska gå till väga (genom egna erfarenheter). Vi har barn med allergier(jätte allergiska) där har vi krisplaner om hur vi ska handla. Det finns ju många olika situationer som kan utlösa kris hos barn, men allt kan man inte ha en handlingsplan på för då skulle vi få skriva papper jämt och inte kunna bedriva någon verksamhet alls.

10) Enligt krisplanen, hur ska ni gå till väga vid exempelvis dödsfall av något barn/personal/nära anhörig till barnet?

Pedagog 1, 2 & 3:

1: Visa barngruppen att pedagogerna är ledsna

2: Blanda inte in för många främlingar.

3: Tag ej genast bort det avlidna barnets hylla i tamburen mm. Det är viktigt att barn och personal får bearbeta sin sorg i lugn och ro.

4: Se till att det finns en kontaktperson som personalen kan prata med vid behov.

- 5: Behöver personalen någon rehabilitering?
- 6: Fortsätt att prata om döden med barnen om de har ett behov. Var beredd på att det kan komma frågor från barnen.
- 7: Gör ett studiebesök till kyrkan och tända ett ljus.
- 8: Barn och personal behöver andrum så avvakta ny placering ett tag.
- 9: Förklara om andra barn slutar samtidigt i barngruppen. Barngruppen kan tro att de barn som slutar också har dött.
- 10: De flesta barn reagerar inte särskilt mycket när de får beskedet. Personalen bör vara beredd på att det kommer någon slags reaktion så småningom.

Pedagog 4: På den här förskolan har vi ju som jag tidigare beskrivit upplevt att ett barn dött. (samtalet kom till den aktuella avdelningen som barnet gick på) då ringde vi vidare och informerade chefen som i sin tur kollade fakta och ringde runt till all berörd personal. Det blir lite olika hur man ska gå tillväga i olika fall beroende på vem som dött. I vissa fall tror jag inte föräldrarna eller anhöriga vill att vi ska informera barnet, utan de vill göra det själva.

5.2 Sammanfattande resultat av undersökning med pedagoger

De flesta av pedagogerna som intervjuats har inte själva upplevt någon kris där de jobbat. De anser dock att kris är något hemskt, tragiskt och oplanerat som inträffat. Det är alla pedagogerna överens om. När det gällde agerande vid en krissituation så tyckte de flesta att det var viktigt att försöka att hålla sig lugn. Att man skall i första hand vara ett stöd för barnen. De tyckte att det var svårt med tanke på att det finns ingen kris som är den andra lik. Olika krissituationer kräver olika agerande.

Utav fyra pedagoger var det två som hade upplevt en krissituation inom förskolan, de andra två hade endast upplevt kriser privat. De kriser som de upplevt var bland annat skilsmässa mellan föräldrar och dödsfall av nära anhörig och dödsfall på ett barn i barngruppen. De flesta pedagogerna ansåg inte att de hade tillräckligt med kunskap inom området utan ville ha mera. En av pedagogerna som varit med om att ett barn dött i barngruppen menade på att även om det var en mycket hemska och jobbig tid så lärde hon sig mycket utav det. Hon tror dock inte att man kan bli fullärd inom detta område.

På båda förskolorna har man krisplaner för hur man skall handskas med olika krissituationer exempelvis vid dödsfall. Alla pedagogerna var överens om att alltid sätta barnet först. Hjälpa barnet igenom situationen på bästa möjliga sätt.

5.3 Intervju med barn

Intervjuerna med barnen har gjorts på en förskola i Örebro län. Den har skett med tre barn i fem och sex års åldern.

Vad blir ni ledsna utav?

Flicka 1: Jag blir ledsen när någon biter och slår mig.

Flicka 2: Jag med. Det är inte roligt alls när någon slåss.

Flicka 3: Det tycker inte jag heller. Sedan är det inte roligt när man inte får vara med och leka heller.

Vad gör ni om någon slåss och bråkar då?

Flicka 1: Då säger jag till fröken.

Flicka 2: Jaaa, eller om man är hemma så säger jag till mamma eller pappa. För om man är ledsen över något så kan de trösta mig.

Flicka 3: Det kan fröken också göra och sedan kan fröken säga till den som är dum.

Vad tänker ni på när ni hör ordet döden?

Flicka 1: Jag blir ledsen då. Mina kusiner hade en hund som dog alldeles nyss. Det var jätte sorgligt tyckte jag.

Flicka 2: När min morfar och farfar dog blev jag jätteleadsen. För när man dör så slutar man leva. Man finns inte mer då.

Flicka 3: När en jag kände dog då var jag rädd att det skulle komma en massa blod, men det gjorde det inte sa min mamma.

Vad händer när man dör då?

Flicka 1: Då blir man en ängel som inte syns.

Flicka 2: Då får man ligga i en kista.

Flicka 1: Ibland så sätter de eld på kistan och eldar upp den.

Flicka 3: Man åker upp till himlen när man har dött.

Flicka 2: Ibland så lägger man sig bara ner och blundar så dör man. Efter det åker man till himlen och där blir man en ängel.

Vet ni varför man dör då?

Flicka 3: Man dör för att man blir gammal.

Flicka 2: Eller så kan man dö när man bryter nacken, det gjorde min morfar. Därför dör man.

Flicka 1: Hjärtat kanske inte orkar mer och då dör man.

Måste man vara gammal för att dö?

Flicka 2: Nä det behöver man inte. Barn kan också dö, men det är inte så vanligt. Min morfar var inte jättegammal och han dog.

Flicka 3: Jag tror att man är gammal när man dör.

Flicka 1: Mina kusiners hund var inte så gammal, bara elva eller nått sånt.

Tror du att hunden också åkte till himlen?

Flicka 1: Ja kanske, fast till en annan avdelning.

Är det någon utav er som varit med på en begravning?

Flicka 2: Ja jag var med på min morfars begravning. Det var massor med blommor och ljus. Längst fram stod kistan. Jag kände mig lite nervös då.

5.4 Sammanfattande resultat av undersökning med barn

När det gällde barnen var de rörande överens om vad som gjorde dem ledsna. Det var när någon bråkade och slogs med dem. När vi sedan kom in på ämnet döden så var även det något de blev ledsna utav.

En av flickorna hade personliga erfarenheter av dödsfall på morfadern och farfadern. Hon var medveten om att när man dör så slutar man att leva. Alla flickorna ansåg att man blev till en ängel när man dog och åkte till himlen.

De hade olika tolkningar på varför man dör. Man dör för att man blir gammal, bryter nacken eller för att hjärtat inte orkar mer. Man behöver inte vara gammal för att dö, det var i alla fall två av flickorna överens om. Den tredje ansåg att man dog först när man blev gammal.

6 Diskussion

6.1 Resultatdiskussion

Om man skulle hamna i en krissituation är det viktigt att tänka på att ingen kris är den andra lik. Alla människor är unika och reagerar på olika sätt i krissituationer. När det gäller barn är det mycket beroende på ålder hur de reagerar vid en krissituation. Enligt Atle Dyregrov är det först efter att barnet kommit upp i femårsåldern som de börjar förstå att döden är slutgiltig. Innan dess menar han att barnen tror att även om man dött kan man börja leva igen. Enligt intervjuerna som gjorts med barn kan man se att detta stämmer. Barnen som intervjuats var i femårsåldern och de hade förståelse för att har man dött så kommer man inte tillbaka till livet igen. Barnen ansåg att när man dog blev man en ängel och hamnade i himlen.

Är barnen mindre än fem år är deras tankemässiga värld i stort sätt obefintlig enligt Sis Foster. Hon menar att saker och människor hela tiden försvinner från dem vilket gör att de inte alls förstår vad som händer när någon i deras omgivning dör. I intervjun med pedagog fyra stämmer det överens med hur de små barnen reagerade när en flicka på deras avdelning dog. Enligt pedagogen förstod inte barnen vad som hade hänt. En del blev ledsna, medan andra inte reagerade alls. Hon menade på att barnen var för små att ställa frågor, men efter att en tid att passerat började det komma frågor från barnen om vart flickan var någonstans. Detta stämmer även överens med vad Atle Dyregrov skriver, att även om barnen lyssnat på vad som sagts tar det inte till sig informationen då utan kan fråga om det får gå ut och leka. Barnet kan skjuta ifrån sig det som sagts för att sedan börja bearbeta det lite i taget. Efter ett tag börjar frågor från barnen att dyka upp.

Böge och Dige skriver i sin bok att det finns många som inte vet hur de ska hantera situationen när ett barn blir drabbat av sorg. Bara för att man har en pedagogisk utbildning så betyder inte det att man vet hur det ska hanteras. Det är dock viktigt att inte stänga ute barnet med tystnad. Du som pedagog är där för att barnet skall känna sig tryggt och på det viset hjälpa barnet ett bit på vägen i sitt sorgearbete. Alla pedagoger som intervjuats är av samma åsikt, det är viktigt att barnet skall känna sig tryggt på förskolan i en krissituation. De menar även att det är bra om det går att vara så lugn som möjligt i en sådan situation.

När små barn drabbas av förlust så skall man enligt Böge och Dige ha inställningen att ingen är för liten att ta emot hjälp från en vuxen. Det är ofta frågan kommer upp om när ett barn är gammalt nog att få ett ärligt svar på sina frågor. I Böge & Diges bok

menar man att om barnet är stort nog att ställa en fråga när något inte känns bra, då är det även stort nog att få ett ärligt svar från en vuxen. Som pedagog fyra sa så verkade det först som att barnen var för små för att ställa frågor och förstå vad som hänt, men efter ett tag kom deras frågor. Om de då ställer frågor är det viktigt att man inte undviker deras frågor utan ger dem ett ärligt svar. Det kan ta ett tag innan ett barn har hunnit bearbetat det som hänt, när det sedan har gjort det är barnet redo att prata och ställa frågor om det som hänt.

Foster säger att när man pratar med små barn om döden ska man vara så tydlig som möjligt. Det är oerhört viktigt att tänka på att inte använda uttryck som: somna in, gått bort eller har lämnat oss. Små barn tolkar ofta saker och ting bokstavligen och dessa uttryck kan göra barnet förvirrat. Det kan bli som så att barnet blir rädd när en föräldrarna skall gå bort eller att det tycker att det är obehagligt att somna på kvällen. Detta var vad pedagog fyra gjorde. När de skulle berätta för de andra barnen om vad som hänt sa de att flickan hade dött. Vissa föräldrar tyckte inte om det, då ordet död känns så starkt, men det bästa sättet är att säga exakt som det är till barnen.

Enligt pedagog två är det viktigt efter att ett barn drabbats av förlust att upprätthålla de vanliga rutinerna så långt det går. Genom att göra det så har barnet fortfarande en trygg tillvaro på förskolan. Detta stämmer överens med vad Dyregrov skriver i sin bok. När ett barn drabbats av en förlust är det viktigt att man ger barnet trygghet och struktur i tillvaron. Det är bra om man kan återgå till de vanliga rutinerna så snart som möjligt. Genom att göra det så skapas ett sammanhang i tillvaron för dem och den trygghet som de så väl behöver då infinner sig. Efter en förlust kan världen kännas otrygg för barnet, men om rutinerna upprätthålls är i alla fall deras tillvaro stabil.

Dyregrov menar på att även barn behöver få tid till att bearbeta sin sorg efter en nära anhörig eller en vän. Om känslorna bearbetas så blir det lättare att komma ihåg och minnas längre fram. Några viktiga saker att tänka på för att så fort som möjligt hjälpa barn i sorg är: se till att barnet känner sig tryggt och ge det fysisk närhet, att ge barnen rätt information om det inträffade så att de lättare kan förstå situationen, låta barnen uttrycka det som hänt på olika sätt, exempelvis låta barnen berätta, leka eller återskapa händelsen i handling, återgå snabbt till normala rutiner i hemmet och i förskolan. I resultatet av undersökningen kan man se att de på den förskolan där den lilla flickan dog försökte att hjälpa barnen förstå genom att hålla en minneshögtid för flickan där de pratade om henne och vad hon brukade tycka om att göra. De hade flickans saker kvar i cirka en månad. I hallen hade de ett kort på flickan med ett ljus tänt. Där brukade både föräldrarna och barnen stanna på

morgonen för att skänka flickan en tanke. Det visade sig även att barnen krävde mer fysisk närhet ifrån pedagogerna under den här tiden, de vill gärna sitta i knä.

Dyregrov skriver att beredskap inför en krissituation är ingenting som vi har med oss från början, utan den skapas hela tiden genom den process som pågår för att utveckla den. På varje förskola bör det finnas en handlingsplan hur man skall agera i svåra situationer. Den bör man arbeta fram inom arbetslaget och ha på en plats där alla vet vart den är. Finns det en bra krisberedskap på förskolan så är personalen oftast mentalt förberedda på att handskas med en kritisk händelse. Utav de pedagoger som intervjuats var det inte många som kände att de hade tillräckligt med kunskap inom detta område. De skulle vilja ha mer. Pedagog fyra som själv varit med om en krissituation ansåg att hon fått mycket erfarenheter genom det som hon kan ha nytta av i framtiden. Hon ansåg även att man aldrig kan bli fullärd inom detta område.

På hennes avdelning hade de innan de drabbades av denna kris varit på föreläsning om barn och döden, vilket hon ansåg var en väldigt nyttig erfarenhet när krisen inträffade. De hade efter denna föreläsning gjort i ordning en låda med material som kan vara bra att ha i en krissituation. Båda förskolorna har en krisplan i beredskap om något skulle inträffa. De menar på att om något skulle inträffa skulle de nog klara av det, men det tycker även att det är svårt att vara förberedd på en krissituation.

6.2 Slutsatser av diskussion

Det är svårt att vara helt förberedd när det inträffar en kris. För det första finns det många olika krissituationer som barn kan hamna i och för det andra så vet man aldrig hur barn reagerar i krissituationen. Alla människor är unika och reagerar på olika sätt. Inom förskolan är det därför bra att ha en handlingsplan för hur man ska ta itu med olika krissituationer. Finns det en handlingsplan så har man en grund att stå på och en utgångspunkt för hur situationen skall hanteras. Idag har nästan alla förskolor en handlingsplan för hur krissituationer skall hanteras.

Barns reaktioner i kris och sorg kan variera mycket. Vissa barn visar känslor och gråter, medan andra barn inte visar någon reaktion alls. Barn behöver längre tid på sig att bearbeta sorg än vad en vuxen gör. Barn har inte lika mycket erfarenhet och bearbetar sin sorg lite i taget. Därför kan det dröja ett tag innan ett barn börjar att ställa frågor om det som hänt. När det gör det är det viktigt att man finns där för barnet och lyssnar på vad det har att säga. Det är även oerhört viktigt att man är ärlig mot barnet och svara ärligt på deras frågor. Hur barnet bearbetar sorgen beror också mycket på hur gammalt det är. Om det handlar om barn

under fem år kan de ha svårt att uttrycka sig verbalt om sina känslor. De kan uttrycka sina känslor genom att rita eller leka istället. Det är viktigt att vara uppmärksam på barnet under denna tid för att kunna se förändringar i barnets beteende, detta för att kunna hjälpa barnet på bästa sätt.

Inom förskolan är det viktigt att tänka på att ge barnet trygghet när barnet genomgår en kris. Detta kan man göra genom att upprätthålla de rutiner som finns på förskolan. Försök att få vardagen att se ut som den brukar i största möjliga mån. Tryggheten kan även ges genom att ge barnet mycket fysisk närkontakt och tala om för barnet många gånger att man finns där om det vill prata. När det gäller de minsta barnen är det bra att fråga dem många gånger om de har förstått vad som hänt, allt för att undvika förvirring hos barnet.

Om det är ett barn som dött på förskolan är det bra om man har någon slags ritual för att hjälpa barnen komma vidare. Man kan gå till kyrkan och tända ljus, besöka graven, uppmärksamma när barnet skulle haft sin födelsedag och så vidare. Det är viktigt att man inte plockar bort alla barnets saker på en gång, utan att de får vara kvar ett tag. Detta för att låta barnen på förskolan bearbeta sorgen i sin egen takt.

Ett bra citat att tänka på när det inträffar en kris och man inte vet hur man ska hjälpa är:

För att visa omsorg behöver man inte vara en övermänniska,
det räcker att man är medmänniska.⁴²

6.3 Framtida forskning

Då detta är ett mycket stort ämne så finns det mycket som man skulle kunna fortsätta att forska i. Om jag skulle fortsätta forska inom detta ämne skulle jag för det första vilja göra fler intervjuer med fler pedagoger i större städer för att se hur deras kunskaper och erfarenheter inom ämnet är. Utgången av en sådan undersökning skulle nog bli annorlunda än vad den blev nu. För det andra skulle jag vilja fördjupa mig i fler kriser än dödsfall, då det finns många olika slags kriser som kan inträffa på en förskola. Det är ett viktigt ämne som det är viktigt att lära sig mycket om för att kunna hjälpa och stötta barnen inom förskolan.

---

⁴² Per Böge & Jes Dige, *Möta barn i sorg*, (Kristianstad: Kristianstads boktryckeri, 2006), s.25

Referenser

Litteratur

- Bell, Judith, 2000: *Introduktion till forskningsmetodik*. Tredje upplagan. Lund: Studentlitteratur
- Böge, Per & Dige, Jes, 2006: *Möta barn i sorg. Handlingsplan för skola och förskola*, Kristianstad: Sveriges Utbildningsradio AB
- Dyregrov, Atle: *Små barns sorg*, Första upplagan, Trelleborg: Rädda barnen
- Dyregrov, Atle, 1990: *Barn i sorg*, Lund: Studentlitteratur
- Gyllenswärd, Göran, 1997: *Stöd för barn i sorg*, Borås: Rädda barnen
- Fahrman, Monica, 1993: *Barn i kris*, Lund: Studentlitteratur
- Foster, Sis, 1990: *Barn, död och sorg*, Stockholm: Norstedts förlag
- Huntley, Theresa, 1996: *Du, barnet och sorgen*, Örebro: Bokförlaget Libris
- Johansson, Bo & Svedner, Per Olov, 2006: *Examensarbetet i lärarutbildningen*. Fjärde upplagan. Uppsala: Författarna och Kunskapsföretaget
- Läraryrket, 2002: *Lärarens Handbok*, Solna: Läraryrket
- Myndigheten för skolutveckling: *När det värsta händer- om krishantering i förskola och skola*, Stockholm: Liber distribution

Muntliga källor

- Förskollärare i 40-årsåldern, januari 2007, muntlig intervju
- Förskollärare i 32-årsåldern, januari 2007, muntlig intervju
- Före detta dagbarnvårdare i 40-årsåldern, januari 2007, muntlig intervju
- Barnskötare i 35-årsåldern, januari 2007, telefonintervju
- Flicka i femårsåldern, januari 2007, muntlig intervju
- Flicka i femårsåldern, januari 2007, muntlig intervju
- Flicka i femårsåldern, januari 2007, muntlig intervju

Bilaga 1

1. Hur länge har du arbetat inom förskolan?
2. Har du någon annan erfarenhet av att jobba med barn förutom inom förskolan?
3. Vad tänker du på när du hör ordet kris?
4. Vad tycker du att det behövs för förberedelser och kunskaper för att möta ett barn i kris?
5. Hur tycker du att det är lämpligt att agera vid en krissituation?
6. Har du själv någon erfarenhet av krishantering, i så fall vad? Hur hanterade ni på er förskola den situationen? Hur reagerade de andra barnen? Vilken hjälp fick personalen? Hur berättade ni nyheten för de andra barnen? Hur länge lät ni den avlidnas saker finnas kvar på avdelningen?
7. Känner du att du har tillräckligt med kunskap för att kunna hjälpa ett barn i kris? Motivera
8. Har ni någon krisplan på er förskolan för speciella krissituationer, i så fall vilka olika krissituationer?
9. Enligt krisplanen hur skall ni gå till väga vid exempelvis vid dödsfall av något barn/personal/nära anhörig till barnet?